

הרשות לפיתוח כלכלי של המגזר הערבי
السلطة للتطوير الاقتصادي للوسط العربي
The Agency for Economic Development
of the Arab Sector in Israel

ירושלים, כ"ו תמוז, תשס"ח

29 יולי, 2008

האוכלוסייה הערבית ומדינת ישראל: אסטרטגיה של שילוב כלכלי

איימן סייף, מנהל הקמה

נתונים דמוגרפיים¹:

1. האוכלוסייה הערבית בישראל מנתה 1.4 מיליון נפש בשנת 2007, המהווה 20% מכלל אוכלוסיית המדינה. התפלגות האוכלוסייה לפי דת מראה כי 82% הם מוסלמים, 9% נוצרים ו-8% דרוזים. 71% מכלל האוכלוסייה הערבית בישראל מתגוררים ב-116 יישובים ערבים; 24% מתגוררים ביישובים מעורבים; 1% מתגוררים ביישובים יהודיים והשאר ביישובים לא מוכרים. קרוב למחצית (כ-46%) האוכלוסייה הערבית בישראל מתגוררת במחוז הצפון. בשאר המחוזות, מתגוררים בין 18% מהערבים בארץ (מחוז ירושלים) ל-1% (מחוז תל-אביב).

2. האוכלוסייה הערבית בישראל הנה אוכלוסייה צעירה בהשוואה לאוכלוסייה היהודית. בני 0-19 מהווים 51% מכלל האוכלוסייה ובני 65+ רק כ-3%. בהשוואה לכך, באוכלוסייה היהודית, בני 0-19 מהווים רק 34% מכלל האוכלוסייה ובני 65+ כ-11%.

3. קצב גידול האוכלוסייה הערבית מהיר מקצב גידול האוכלוסייה הכללית: כ-2.6% בממוצע, לעומת 1.8% באוכלוסייה הכללית.

השתתפות בכוח העבודה²

1. שיעור ההשתתפות בכוח העבודה האזרחי של בני 15 ומעלה באוכלוסייה הערבית עמד על כ-40% בשנת 2006, לעומת כ-60% בקרב האוכלוסייה היהודית. שיעור ההשתתפות של גברים יהודים בני 15 ומעלה בכוח העבודה האזרחי עמד על 61%, לעומת 60% מהגברים הערבים. שיעור ההשתתפות של נשים ערביות בנות 15

¹ מקור: שנתון סטטיסטי של הלמ"ס, 2007, ירחון סטטיסטי לישראל 2008/5

² מקור: סקרי כוח אדם, 2006, סקרי כוח אדם רבעוניים 2007, למ"ס

2. כ-10% מכלל הגברים הערבים בכוח העבודה הם בלתי מועסקים, לעומת 8.2% מכלל הגברים היהודים, וכ-16.9% מכלל הנשים הערביות בכוח העבודה היו בלתי מועסקות, לעומת כ-10% מכלל הנשים היהודיות.

מאפייני משקי בית ערביים, 2006³

1. מספר משקי הבית במגזר הערבי עמד על 270 אלף משקי בית.
2. שיעור משקי הבית עם ילדים באוכלוסייה גבוה (73% לעומת 42% באוכלוסייה היהודית).
3. ההכנסה הממוצעת ברוטו של משקי בית ערביים הסתכמה בכ- 7,590 ש"ח, המהווה 57.3% מההכנסה של משקי בית יהודיים.
4. שיעור ההכנסה מעבודה היווה 76.8% מסך ההכנסה, לעומת 75.3% במשקי בית יהודיים.
5. הפער בהכנסה הכספית נטו של משקי בית ערביים למשקי בית יהודיים גדל לאורך זמן – ב-1997 עמד היחס על 75.2%, לעומת 61.7% ב-2006.
6. משקל ההוצאה על מוצרים בסיסיים בסל גבוה. הוצאה על מזון בקרב משק בית ערבי מהווה 24% לעומת 15% בקרב משק בית יהודי; הוצאה על ריהוט וציוד לבית 6% בקרב משק בית ערבי לעומת 3.6% בקרב משק בית יהודי.
7. ההוצאה על מזון מהווה כ- 19% מסך ההוצאה לתצרוכת, לעומת 12.6% במשקי בית יהודיים.
8. הפער בהוצאה לתצרוכת בין משקי בית ערביים למשקי בית יהודיים גדל ככל שמספר המפרנסים גדל.

³ מקור: משקי בית ערביים – הוצאות והכנסות 2006, למי"ס

רמת השכלה

1. רמת ההשכלה של האוכלוסייה הערבית בישראל נמצאת במגמת עלייה בעשורים האחרונים. בה בעת, המשכילים הערבים נתקלים בחסמים רבים, חלקם קשורים בצד ההיצע (בעיות המאפיינות את המגזר ואת המועמדים) וחלקם האחר קשורים בצד הביקוש (מכשולים שמקורם במעסיקים).
2. אוכלוסיית האקדמיים הערבים⁴ (כולל מוסלמים, דרוזים, צ'רקסים, ונוצרים) מנתה כ- 57.8 אלף נפש בשנת 2005, המהווים 8.7% מתוך האוכלוסייה הערבית בגילאי 18-65 (מקור: למ"ס ומינהל למחקר וכלכלה בתמ"ת). מתוך זה 32.8 אלף גברים ו- 25 אלף נשים. אחוז האקדמאיים היהודים מאותה קבוצת גיל עמדה על יותר מ- 25%.
3. שיעור המועסקים מקרב האקדמיים הערבים עמד על 77% (44.5 אלף), שיעור המובטלים עמד על 3.6% ושיעור האקדמאיים שאינם בכוח העבודה עמד על 19.6%. בהשוואה למגזר היהודי, 83.4% מהאקדמאים היהודים (סה"כ 788.8 אלף) עבדו, 3.6% היו מובטלים, ו- 12.9% לא היו בכוח העבודה.
4. הפערים בולטים במיוחד בין האקדמיות הערביות לבין האקדמיות היהודיות. 68% מהאקדמיות הערביות היו מועסקות לעומת 81% מהאקדמיות היהודיות. שיעורי האבטלה בקרב שני המגזרים היו זהים ועמדו על 4%. אולם, שיעור האקדמיות הערביות שאינן בכוח העבודה היה גבוהה בהרבה ועמד על 28.4% לעומת 14.8% בקרב האקדמיות היהודיות.
5. אחוז האבטלה הכוללת (סכימה של אבטלה מסורתית, מתייאשים ועובדים חלקית שלא מרצון) בקרב האקדמאיים הערבים עמד על כ- 13.2%, כמעט כפול מאותו שיעור בקרב האקדמאיים היהודים. נתון זה בולט במיוחד בקרב הנשים הערביות, כאשר שיעור האבטלה הכולל עמד על 21.6% לעומת 9.1% בקרב האקדמיות היהודיות.
6. בעיה עיקרית נוספת המאפיינת את האקדמיים הערבים היא השיעור הגבוהה יחסית של אקדמאיים המועסקים במקצועות ההוראה, שעמד בשנת 2005 על מעל ל- 38%, זאת בהשוואה ל- 14% בקרב האקדמיים היהודים. נתון זה בולט במיוחד בקרב הנשים הערביות כששיעור זה הגיע ליותר מ- 60%, זאת לעומת 29% בקרב האקדמיות היהודיות.
7. שכר העבודה של האקדמאיים הערבים נמוך בכ- 35% משכר העבודה של האקדמאים היהודים.
8. יותר מ- 40% מהאקדמאים הערבים למדו מדעי הרוח, זאת בהשוואה ל- 20% בקרב האקדמאיים היהודים. שיעור האקדמאיים שלמדו הנדסה ואדריכלות עמד על 6.4% בקרב הערבים, בהשוואה ל- 11.4% בקרב היהודים. שיעור הלומדים מקצועות כגון מדעי הטבע ומתמטיקה עמד על 8.8% בקרב האקדמאיים הערבים, לעומת 15% בקרב האקדמאיים היהודים.

⁴ מנהל מחקר וכלכלה, תמ"ת 2007

תרומת האוכלוסייה הערבית לתוצר הלאומי:

הנתונים אשר תוארו לעיל מסבירים את התרומה הנמוכה יחסית של האוכלוסייה הערבית לתוצר הלאומי, המוערכת בכ- 8% התוצאה בלבד. דהיינו, התוצר המקומי הגולמי לנפש בקרב האוכלוסייה הערבית מגיע לכ- \$ 8000, זאת בהשוואה לכ- \$ 19,000 תמ"ג לנפש בקרב כלל האוכלוסייה בשנת 2005⁵.

על כן, שילובו של המגזר הערבי בכלכלה הלאומית הרחבה הנו צעד חשוב ביותר למיצוי הפוטנציאל הטמון בקרב אוכלוסייה וליצירת כלכלה אחת ומדינה אחת.

יש לפעול במספר מישורים במטרה להתמודד עם סוגיית שילובו של המגזר הערבי בשוק העבודה, הן ברמת הממשלה והן ברמת הסקטור הפרטי.

הממשלה פועלת לשיפור המצב בתחום הזה במספר מישורים:

א. **הרשות לפיתוח כלכלי של מגזר המיעוטים במשרד ראש הממשלה:** משרד ראש הממשלה הקים את הרשות לפיתוח כלכלי של מגזר המיעוטים במשרד ראש הממשלה וזאת על פי החלטת ממשלה (החלטה מס' 1204 (ערב/13 מיום 15.02.07). על פי החלטת הממשלה, תפקידה של הרשות להביא למיצוי הפוטנציאל הכלכלי הטמון במגזר זה במספר מישורים: עידוד השקעות במגזר המיעוטים, הנגשת כלים פיננסיים ממשלתיים לאוכלוסייה זו, עידוד תעשיית קבלנות המשנה במגזר המיעוטים בתחומים שונים כגון תוכנה, מרכזי תקשורת וכו'. כמו כן, הרשות תפעל לסייע לעסקים להתמודד במכרזי ממשלה, תעודד יזמות משותפת, תסייע לרשויות מקומיות בפיתוח הכלכלי המקומי ועוד. הרשות תעודד יזמות בקרב אוכלוסיות שונות מהמגזר כגון נשים ואקדמאים במטרה להביא להגדלת מקורות הפרנסה של המשפחות הערביות, להגדיל את שיעור ההשתתפות בכוח העבודה ולצמצם במידה מסוימת את שיעורי האבטלה, במיוחד בקרב האקדמאים. כמו כן, הרשות תפעל בקרב משרדי הממשלה ובקרב הועדות הבינשמרדיות השונות להבטחת הקצאת משאבים נאותים למגזר המיעוטים.

משרד ראש הממשלה יחד עם נציבות שירות המדינה הקימו ועדת איתור לבחירת מנהל הרשות. הועדה צפויה לבחור את המנהל בשבועות הקרובים. בנוסף, הרשות תפרסם בשבועיים הקרובים 3 מכרזים מתוך 9 התקנים. 2 מתוך שלושת מכרזים אלו שיפורסמו הנם מכרזים ייעודים לאקדמאים ערבים. יצוין כי רוב המועסקים ברשות יהיו מקרב האוכלוסייה הערבית.

⁵ עבודה של פרופ' עזרא סדן עבור קרן אברהם

ב. **הקמת קרן השקעות פרטית**: משרד ראש הממשלה יחד עם החשב הכללי ומשרד התמ"ת שוקדים בימים אלה על הקמת קרן השקעות פרטית (Private Equity) להשקעות במגזר המיעוטים. על פי המודל המוצע, המדינה תקצה 80 מיליון ₪ לקרן ההשקעות שתוקם לטווח של 7-10 שנים. הקרן תתחייב לגייס לפחות 80 מיליון ₪ נוספים. כתוצאה מכך יוצרו 160 מיליון ש"ח להשקעה בחברות תעשייה, מפעלים ועסקים אחרים במגזר המיעוטים (הסכום שיגויס להשקעות יהיה בסיס להלוואות בסכום של 160 מיליון ₪ שיעמידו הבנקים לחברות). המודל יאפשר השקעה של בין 0.5 מיליון דולר ל- 2 מיליון דולר בחברה ויוביל להשקעה בכ- 40 חברות.

כתוצאה מכך יוצרו אלפי מקומות עבודה חדשים, ביניהם מקומות עבודה עבור אוכלוסיית האקדמאים. בהמשך תיווצר תשתית ארוכת טווח של גופים מקצועיים שינהלו קרנות אשר יספקו לעסקים במגזר המיעוטים הון פרטי לטווח ארוך. הממשלה צפויה לקבל את כספה חזרה בעת הכנסת שותף אסטרטגי או מכירת החברה. יתרונות נוספים למשק יהיו חשיפה של חברות קטנות ובינוניות ממגזר המיעוטים לשוק הישראלי ולשווקים הבינלאומיים ולשותפים אסטרטגים חדשים בעזרת הקרן, ייבוא של ידע ניהולי, שדרוג רמת הניהול בתעשיות במגזר המיעוטים ומיסוד שוק השקעות לצד האשראי הבנקאי.

צוות בינמשרדי שמונה ע"י החשב הכללי יתכנס השבוע לקראת פרסום המכרז להפעלת הקרן. לוו"ז זמנים צפוי עמד על כחודשיים לפרסום המכרז.

ג. **גיבוש תוכנית לתעסוקת נשים ערביות**: בימים אלה שוקדת הרשות לפיתוח כלכלי על הכנת תוכנית תלת שנתית בנושא תעסוקת נשים ערביות שמטרתה להגדיל את שיעור המועסקות הערביות. התוכנית תתמקד באזורים נבחרים ותפעל על בסיס ריכוז מאמץ, דהיינו, מתן מענה לכלל החסמים המונעים מנשים ערביות לצאת לשוק העבודה, כגון מענים למסגרות לילדים, תחבורה ציבורית, מרכזי הכוון תעסוקתי, סבסוד הכשרה ושיפור מיומנויות תעסוקה, שיתוף ארגונים חברתיים הפועלים בתחום השמת עובדים ועוד.

ד. **תקנים ייעודיים לאוכלוסייה הערבית באמצעות נציבות שירות המדינה**: הממשלה קיבלה בשנת 2006 שתי החלטות ממשלה בנדון (החלטה מס' 414 (ערב3) מיום 31.08.2006 והחלטה מס' 4729 מיום 12.03.2006). תיקון להחלטת ממשלה שהתקבל בתאריך 11.11.2007 (החלטה מס' 2579) קובע עד לסוף שנת 2012, לפחות 10% מעובדי המדינה יהיו מבני האוכלוסייה הערבית, הדרוזית והצ'רקסית. בנוסף, הוחלט במסגרת

בנוסף, על פי החלטות אלו, עד לסוף שנת 2012 לפחות 30% מתוך המשרות החדשות המוקצות בכל שנה, ייעודו לבני האוכלוסייה הערבית, הדרוזית והצ'רקסית.

במסגרת זו חשוב לציין כי, לאחרונה נחתם הסכם עם שתי חברות השמה שאמורות לעודד אקדמאיים ערבים לגשת למכרזים הכלליים של הנציבות. המטרה היא להגדיל בצורה משמעותית את מספר האקדמאיים הערבים הניגשים למכרזי הממשלה הכלליים.

ה. **מסלול תעסוקה**: הממשלה מפעילה תוכנית לעידוד תעסוקה בפרפריה (בהתאם להחלטת משלה מס' 3716 חכ"מ/147 מיום 09.09.2005). החלטה זו תקפה לכלל יישובי המיעוטים, לרבות ביישובי המיעוטים במרכז הארץ (אזור משולש). על פי תוכנית זו, מפעלים מקומיים ביישובי המיעוטים יהיו זכאים לתמיכה בשיעור של עד 20% מעלות השכר הממוצעת של העובדים הנוספים אך לא יותר מ- 120,000 ש"ח לעובד במשך חמש שנים (במפעלים המשלמים שכר מינימום, תקרת התמיכה לא תעלה על 60,000 ש"ח לעובד).

מעסיקים במגזר המיעוטים קיבלו במסגרת תוכנית זו הקלות משמעותיות יחסית למעסיקים במגזר היהודי בתנאי הסף - שכר ממוצע נדרש וכמות עובדים נדרשת.

יצוין כי מאז הפעלתו של מסלול תעסוקה בשנת 2005, כ- 30 מפעלים וחברות ביישובים הערבים קיבלו סיוע ממשלתי במסגרת מסלול תעסוקה וסייעו ליצירת כ- 1700 מקומות עבודה. חשוב לציין כי מפעלים וחברות אלו פועלים בתחומים וענפים שונים, כגון תעשיית הפלסטיק, מתכת, תעשיות מתקדמות, שירותים (לרבות היי טק) ועוד.

ו. **אזור עדיפות לאומית**: ביום 9 ביולי 2006 החליטה הממשלה להכליל את כל יישובי המיעוטים באזורי עדיפות לאומית א' לצורך קבלת הטבות לפי החוק לעידוד השקעות הון (כולל במרכז הארץ). המטרה היא לפתח אזורי תעשייה ותעסוקה ביישובי המיעוטים ולמשוך משקיעים ומפעלים לאזורי תעשייה אלו ע"י מתן הטבות במסגרת חוק לעידוד השקעות הון.

ז. **מרכזי מחקר ופיתוח במסגרת תוכנית הצפון**: במסגרת תוכנית הצפון (החלטת ממשלה מס' 914 צח/10) מיום 24.12.2006 הוחלט על הקמת מרכזי פיתוח בצפון במסגרת מסלול תעסוקה בהתאם לתנאים הבאים: (1) הסיוע יינתן למרכז מחקר ופיתוח של חברה רב לאומית; (2) תקרת השכר לעובד לא תעלה על 25,000 ש"ח; (3) **לפחות 20% מהמועסקים יהיו אקדמאים ממגזר המיעוטים** (4) הסיוע יינתן ליישובי הפריפריה בלבד כפי שיתואם בין המנהל הכללי של משרד התעשייה המסחר והתעסוקה

צעדים להמשך:

כפי שעולה מהסקירה, הממשלה פועלת ותמשיך לפעול במספר מישורים על מנת להביא לפיתוחו הכלכלי של מגזר המיעוטים ולשילובו בכלכלה הלאומית הרחבה. המבחן של הממשלה יהיה, כמובן, ביישום ההחלטות השונות שהוצגו כאן. אולם, הממשלה לבד לא תוכל להביא לשינוי משמעותי בלי שיתוף פעולה מלא של המגזר הפרטי, שהוא הקטליזאטור העיקרי בתהליך של פתרון הבעיה, כמו גם שיתופם של גורמים שונים מקרב החברה האזרחית.